

Die invloed van die evangeliese tradisie in die Engelsprekende kerke op onlangse kultuurbou in Suid-Afrika¹

J W Hofmeyr

ABSTRACT

The influence of evangelicalism in the English speaking churches in South Africa on recent cultural historical developments

This article focuses on the strong influence of a theological and ecclesiastical phenomenon like evangelicalism within the English speaking churches in South Africa and its effects on cultural historical developments in contemporary South Africa. It is argued that this influence has been greatly underestimated. After a overview of historical developments in these churches the focus is sharper on a discussion of developments within South African society since 1985. It is finally concluded that together with various other forces the influence of certain evangelical oriented groups within the English speaking churches was indeed a factor to reckon with in recent South African developments.

1 INLEIDEND

Die kultuurgeskiedenis hou hom besig met die bestudering van die onderlinge verband tussen lewensvorme, denkvorme en skeppingsvorme. Daarom lê geestesuitinge op die terrein van die godsdiens ook binne die veld van studie van hierdie wetenskap. Dis juis op hierdie terrein waar die belangrike interdissiplinêre gesprek en wisselwerking tussen die kultuurhistorikus en die kerkhistorikus ook in Suid-Afrika op gang behoort te kom en waar daar wedersyds bevrugting op mekaar ingewerk kan word.

In hierdie oorsig word weliswaar nie gefokus op die invloed van die Engelse kerke gedurende die volle twee eeue tussen 1795 en 1995 nie, maar op die invloed van 'n baie spesifieke stroming binne die Engelsprekende kerke, naamlik die evangeliese tradisie op onlangse kultuurbou in die Suid-Afrikaanse konteks. Om dit na behore te kan doen sal allereers enkele belangrike definisies aangedui word. Daarna word 'n kort en oorsigtelike ontwikkelingsgeskiedenis van die verskillende Engelssprekende en verwante kerke in Suid-Afrika aangebied. In die derde plek word 'n oorsig gebied oor die invloed van die evangeliese tradisie op kultuurbou sedert 1985 in die Suid-Afrikaanse konteks voordat daar enkele samevat-

tende opmerkinge gemaak word. Die vermoede is dat die rol van die Engelssprekende kerke in Suid-Afrika in die algemeen, maar ook die evangeliese stroming binne hierdie en ander kerke tot nou toe onderskat is.

2 OMSKRYWING VAN BEGRIPPE

Wanneer die evangeliese stroming binne bepaalde kerklike tradisies ter sprake kom, is daar heelwat geleentheid tot wanbegrip en misverstand. Eerstens moet duidelik gestel word dat die evangeliese stroming nie net eie aan een bepaalde kerklike tradisie in Suid-Afrika is nie. In die Suid-Afrikaanse konteks loop die evangeliese stroming baie sterk binne die Afrikaans- én Engelssprekende kerke. Tweedens is dit sinvol om met die oog op 'n bruikbare omskrywing van hierdie stroming aansluiting te vind by die definisie van die Skotse kerkhistorikus David Bebbington. Hy sien dit as 'n Skrifgesentreerde, 'n kruisgesentreerde, 'n bekeringsgerigte en 'n daadgeoriënteerde teologiese beweging. Hy stel dit soos volg: "Evangelicals never failed to stress the importance, and especially the authority of the Bible for the Christian life. Furthermore Evangelicals selected the cross as the fulcrum of their theological system. By contrast with other Protestants who emphasized the incarnation or the example of Jesus, they concentrated on his death as a sacrifice for sin. Next... there was an insistence that conversion was essential to being a Christian. Finally, evangelicals were activist. Because of the commands found in the Bible, because of the work of Christ on the cross, and because of the indispensability of conversion they felt a powerful obligation to translate their beliefs into missionary activity at home and abroad. Each of these four features marked the movement throughout the whole period of its existence..."².

Wanneer daar van die Engelssprekende kerke gepraat word, moet twee sake uitgespel word rondom hulle omvang en eie aard. Onder die begrip Engelssprekende kerke ressorteer gewoonlik slegs vier kerke, naamlik die Anglikaanse kerk, die Metodiste kerk, die Kongregasionaliste en die Presbiteriane. Vir die doeleindes van hierdie oorsig word die kring egter breër getrek na kerke wat veral kultureel verwant is aan die Engelssprekende kerke naamlik die Baptiste, Pentekostaliste en die neo-Pentekostaliste oftewel Charismatiese kerke. Hulle is weliswaar sterker Amerikaans georiënteerd met ander teologiese beklemtoninge maar tog ook Anglo-Saksies in taal- en kultuurverband.

Wat die eie aard van die Engelssprekende kerke in Suid-Afrika betref vat John de Gruchy dit saam in die volgende woorde: "The English speaking Churches came to South Africa during or shortly after such

European upheavals and British movements as the Enlightenment, the Industrial Revolution and the Methodist Revival. This means that they were in varying degrees under the influence of biblical and theological criticism, scientific optimism, liberal and pietistic evangelicalism, and deeply aware of and influenced by the struggle against slavery, child labour and in the case of the non-conformists - the struggle against the Established Church itself"³.

3 'N KORT ONTWIKKELINGSGESKIEDENIS VAN DIE ENGELSSPREKENDE EN ANDER VERWANTE KERKE IN SUID-AFRIKA

Soos reeds gestel word die term Engelssprekende kerke hier slegs gebruik vir die kerke wat hulle ontstaan in Groot Brittanje gehad het. Hierdie kerke se ontstaan is medebepaal deur bepaalde historiese faktore in die kerk- en samelewingsgeskiedenis van die Britse eilande. Om elkeen van hierdie kerke soos hulle in die Suid-Afrikaanse konteks ontstaan en ontwikkel het, na behore te kenskets of te karakteriseer, is in hierdie kort bestek 'n moeilike taak. Tog is dit vir die doeleindes van hierdie oorsig van waarde om enkele basiese feite aan te dui⁴. Behalwe vir die vier Engelsprekende kerke word hier ook kursories gefokus op veral twee ander verwante Anglo-Saksiese kerke, naamlik die Baptiste en die Pentekostaliste. Wat egter baie duidelik gestel moet word is dat hulle nie teologies, sosiaal, ekonomies of polities 'n homogene groepering uitmaak nie en dat elkeen verskillende beklemtoninge vertoon. Dit moet eerder as een van meer substrominge binne hulle bestaansveld beskou word.

Toe die Kaap in 1806 in Britse hande oorgegaan het, was die enigste geestelikes van die Engelse Kerk militêre en vlootkapelane. Na 1810 is ook siviele of koloniale kapelane aangestel. In die dertigerjare het die Anglikane al hoe meer die behoefte gevoel aan 'n biskop vir die kerk in Suid-Afrika. Uiteindelik is aan al die vertoë deur lidmate in Suid-Afrika gehoor gegee en in Junie 1847 is die 37-jarige Robert Gray in die Westminster Abdy as biskop gewy. Hy was verantwoordelik vir die Kaapkolonie, Brits-Kaffraria en Natal, die eiland St Helena en die Oranjerivier-Soewereiniteit so lank as wat dit Britse gebied gebly het. In sy eerste jare aan die Kaap het Gray gereelde besoeke aan die verskillende Anglikaanse diocese gebring. In 1852 is Gray na Engeland om te reël vir die verdeling van sy diosees. John William Colenso het die eerste biskop van Natal geword, John Armstrong biskop van Grahamstad en Gray aartsbiskop van Brits-Suid-Afrika (CPSA).

In 1875 het Wilkinson, die biskop van Zoeloeland, die moontlikheid om 'n nuwe bisdom in Transvaal te stig met aartsbiskop Jones bespreek. Teen 1878 het Wilkinson al byna die helfte van die bedrag van £10 000 ingesamel wat vir die nuwe bisdom nodig sou wees. In 1878 is Henry Brougham Bousfield as die nuwe biskop gekies en in Januarie 1879 het hy in Pretoria aangekom. Daar word van hom gesê dat hy die eienskappe van 'n goeie dorpsgeestelike gehad het, maar in sekere opsigte nie 'n goeie biskop was nie. Hy was té outokraties en koppig, té Engels en té lief vir die vorme en toestande in die ou gevestigde Church of England. Hy het met drie priesters en vier diakens in sy biskop begin. Daar was slegs 'n paar kerkgeboue en daar is weinig sendingwerk onder die swartes gedoen.

Ná die Eerste Vryheidsoorlog het Bousfield hom in 'n vreemde en vyandige republiek bevind. Sommige van sy geestelikes het ook die wyk geneem toe die Engelse administrasie beëindig is. Die biskop was baie misnoedig oor die moontlikheid om 'n kragtige kerk in Transvaal te bou. Die Engelse gemeenskappe het al kleiner en geïsoleerder geword en die geestelikes se grootse probleem was om kontak te behou met die lidmate wat verspreid op die platteland gewoon het.

In die Oranje-Vrystaat het biskop Twells met 'n besondere soort sendingwerk begin toe hy 'n monastiese orde vir mans beplan het. Dit was by Modderpoort gevestig, het die Augustynse kloosterreël nagevolg en is in 1867 deur Beckett geopen. Ses broeders sou hom bystaan. Onder die hoof, Henry Douglas, het die gemeenskap baie gegroei. Hulle het die verspreidwonende blanke setlaars bedien en het handarbeid op die landerye gedoen asook dienste in die kapel gehou en ander pastorale arbeid verrig.

Teen 1895 het die CPSA bestaan uit nege bisdomme, naamlik Kaapstad, Grahamstad, St. John, St. Helena, Natal, Zoeloeland, Bloemfontein, Pretoria en Mashonaland.

Die geskiedenis van die Church of England in South Africa (CESA) is nou verweef met die konstitusionele probleme van die Anglikaanse Kerk, of Church of the Province (CPSA). Dit hang ook grootliks daarvan af watter interpretasie daar aan die gebeure in die verlede geheg word. Volgens die een siening is die CPSA presies dieselfde kerk as die moederkerk in Engeland met 'n gewysigde naam en enkele aanpassings by die toestande in Suid-Afrika. Volgens die ander siening het die kerk, en dan by name biskop Gray, van die begin af doelbewus daarna gestrewe om die kerk hier los te maak van die kerk in Engeland en te verhinder dat lidmate kon appelleer na die owerhede in Engeland. In die proses sou die Anglikaanse Kerk sy karakter verloor het en staan die CESA dus hier as

die suiwer kerk wat nie afgewyk het van sy protestantse, hervormde erfenis nie.

Die CPSA het 'n meer hoogkerklike karakter uitgebou terwyl die CESA in 'n protestants-evangeliese rigting gegroei het. Verskeie hofsake oor die kerk se konstitusie het dan ook in die verdere geskiedenis telkens uitgewys dat die CPSA 'n ander kerk as die CESA was. Die CESA word deur 'n algemene sinode bestuur wat jaarliks byeenkom.

In een van die Britse regimente wat na die Kaap gestuur is nadat dit in 1806 'n Britse besitting geword het, was 'n onderoffisier sersant Kendrick. Hy was 'n baie ywerige Metodis en het begin om dienste vir sy medesoldate te hou. Die groepie Metodiste het weldra toegeneem totdat hulle 120 in getal was. Hulle het heelwat teenstand ondervind en moes soms in die buitelug aan die voet van Tafelberg hul byeenkomste hou. Hulle het toe 'n versoek aan hul geloofsgenote in Engeland gerig om 'n leraar na Suid-Afrika te stuur. Eerwaarde J McKenny is uitgestuur en hy het in Augustus 1814 in Kaapstad geland. McKenny se opdrag was om vir die soldate te preek asook vir die blanke inwoners wat sy dienste bygewoon het, maar veral om aan die groot aantal slawe spesiale aandag te skenk. Hy moes by die goewerneur toestemming kry om dienste te hou, maar lord Charles Somerset wou hom nie toelaat om te preek nie omdat daar genoeg kapelane was om die geestelike werk te doen. McKenny het etlike maande lank gehoop dat hy toestemming sou verkry, maar uiteindelik het hy na Ceylon vertrek.

Kendrick het voortgegaan met sy dienste en die versoek om 'n predikant te bekom, herhaal. Eerwaarde Barnabas Shaw is daarop na die Kaap gestuur waar hy in April 1816 geland het. Lord Somerset het weer eens sy spyt uitgespreek dat hy hom toestemming om te preek, moes weier. Shaw het hom nie van stryk laat bring nie en het sonder die goewerneur se toestemming begin preek. In Wynberg het die soldate vir hulle 'n kerkie gebou. Die kolonel van die regiment het beveel dat dit afgebrand word. Daarop het die Wesleyane 'n ander kerkie gebou. In Simonstad het hulle in een van die soldate se kamers vergader om dienste te hou.

Die werk het stadig maar seker uitgebrei en in 1817 het die Sendinggenootskap in Londen vir eerwaarde E Edwards uitgestuur om vir Shaw by te staan. In 1826 is Shaw na Kaapstad herroep en Leliefontein is in Edwards se sorg gelaat. In 1828 is 'n nuwe en groter kerk opgerig. Die werk het steeds uitgebrei en in 1855 is 'n nog groter kerk gebou wat sitplek aan 700 mense kon bied. Geleidelik het hierdie kerk tot een van die grootstes in Suid-Afrika uitgegroeï.

Die “United Congregational Church of Southern Africa” het in 1967 tot stand gekom. Dit was ’n samesmelting van drie groeperinge naamlik die “Congregational Union” wat bestaan het uit die vereniging van losstaande kerke nadat die London Missionary Society (LMS) hom in 1859 van die Kaapkolonie onttrek het; die “London Missionary Society Church” van Botswana en Rhodesië; en die “Bantu Congregational Church” wat voortgekom het uit die arbeid van die “American Board of Missions” in Natal. Elk van hierdie drie groeperinge het ’n eie geskiedenis gehad. Die Kongregasionaliste kerk gebruik geen formele amptelike belydenisse nie alhoewel daar tog die Savoy-deklarasie van 1658 bestaan. Die plaaslike gemeentevergadering is die hoogste gesag, alhoewel elke streek ’n eie jaarvergadering hou en ’n algemene sinode jaarliks gehou word met verteenwoordigers vanuit die hele Suidelike Afrika.

Die Presbiteriaanse Kerk in Suid-Afrika het sy ontstaan in Kaapstad en in die Baviaansrivervallei in die Oostelike Provinsie gehad en wel in die vroeë jare van die permanente Britse besetting van die Kaap in 1806. Voor hierdie vestiging van die Presbiteriaanse Kerk het die Presbiteriane wat sedert die eerste besetting van 1795 aan die Kaap gewoon het, hulself aanvanklik by die godsdienstige aktiwiteite van die Anglikaanse Kerk geskaar. Sedert die jaar 1800 het W Reid van die Londense Sendinggenootskap egter dienste begin hou vir diegene wat nie Anglikaans was nie. Die Londense Sendinggenootskap was interdenominasieneel en dit het dus sowel Presbiteriane as Kongregasionaliste ingesluit. Sedert 1806 was ’n Skotse regiment, die “93rd Southern Fencibles”, aan die Kaap gestasioneer. Aangesien geen militêre kapelane in hierdie stadium beskikbaar was nie, het lede van die regiment ’n Calvinistiese vereniging gestig. Toe George Thom, ’n Skotse Presbiteriaanse predikant, in 1812 in die Kaap aangekom het, is ’n Presbiteriaanse gemeente uit die geledere van hierdie gemeente gevorm. Met die vertrek van George Thom in 1818 na die Ned Geref Gemeente Caledon was die Presbiteriaanse Kerk sonder predikant. Alhoewel doktor John Phillip van die Londense Sendinggenootskap van 1819 af dienste vir die Presbiteriane waargeneem het, het die kerk ’n sukkelbestaan gevoer. Na vertoë aan die owerheid gerig is, is finansiële hulp bekom en in 1829 is die eerste Presbiteriaanse kerkgebou, dié van St Andrews in Kaapstad, in gebruik geneem. Die eerste predikant van hierdie gemeente was James Adamson.

Intussen het die Britse Setlaars hulle teen 1820 aan die Oos-Kaap kom vestig. ’n Groep Skotte het hulle in die vallei van die Baviaansrivier ’n tuiste gevind waar daar onder die leiding van Thomas Pringle van die eerste Sondag af eredienste gehou is. ’n Kerkgebou is in 1828 te Glen

Lynden opgerig en die eerste predikant wat hier gearbei het, was John Pears.

Van hierdie twee kernpunte in Kaapstad en die Oos-Kaap het die Presbiteriaanse Kerk sigself verder versprei. Nuwe Presbiteriaanse gemeentes is gaandeweg in Grahamstad, King William's Town, Queens-town, Port Elizabeth en Oos-Londen gevestig. Ook in Natal en in die Oranje-Vrystaat is verskeie Presbiteriaanse gemeentes gevestig. Na die ontdekking van diamante en goud is nuwe gemeentes in Kimberley en aan die Witwatersrand gestig. Die eerste Presbiteriaanse erediens in Johannesburg is in 1887 deur James Gray gehou. In 1897 is die eerste algemene sinode van die verenigde Suid-Afrikaanse Presbiteriaanse Kerk gehou. Van hier af sou hierdie kerk verder oor die land versprei.

Aan William Miller kom die eer toe om as die stigter van die Baptistekerk in Suid-Afrika beskou te word. Die 42-jarige Miller het, vergesel van sy vrou en drie kinders, in 1820 saam met Gush se groep na Suid-Afrika gekom. Hoewel Gush se groep hoofsaaklik uit Wesleyane bestaan het, het daar 'n groep Baptiste saam met hulle gereis. Hy het aanvanklik begin om dienste te hou onder 'n boom in die distrik van Albanie. Later het hy na Salem verskuif en ná 'n besoek aan Grahamstad het hy daar gaan woon. Die dienste is eers in 'n oud-onderwyser se huis gehou en later in 'n skrynwerker se winkel. Miller se broer John het 'n stuk grond gegee vir die bou van 'n kerkie en William het die hoeksteen gelê. Daar het egter 'n geskil ontstaan oor Miller se leerstelling-beskouinge. Hy was 'n hiper-Calvinis en boonop nog onverdraagsaam van geaardheid.

Uit Engeland het 'n ander leraar, W Davies gekom. Ongelukkig is Davies in Mei 1838 op 36-jarige leeftyd oorlede. Die *Grahamstown Journal* van 10 Januarie 1839 vermeld dat Aveline, 'n oujongkêrel, as leraar van die Baptistekerk aangestel is. Op 15 September 1840 is die hoeksteen gelê van die kerk in Bathurststraat en op 12 Maart 1843 is dit geopen. Ongelukkig het Aveline in 1843 'n oortreding begaan waarvoor hy tot twee jaar gevangenisstraf op Robbeneiland veroordeel is en daarna lewenslank uit Suid-Afrika verban is. Die invloed van hierdie gebeurtenis het vir baie jare nagewerk.

In 1877 het daar 'n belangrike gebeurtenis plaasgevind toe die "Baptist Union of South Africa" tot stand gekom het. Vyf Baptisteleraars was in Grahamstad byeen om die nuwe leraar te verwelkom. Daar was drie Engelssprekende kerke, naamlik dié in Grahamstad, Port Elizabeth en Alice terwyl 'n kerk in Kaapstad in wording was en twee Duitse kerke in Brits-Kaffraria, naamlik dié in King William's Town en Berlin. Al die

leraars, behalwe dié van Berlin, was in Grahamstad byeen en daar is besluit om die Baptist Union of South Africa tot stand te bring. Die stigters van die unie het nie 'n organiese vereniging tussen die meewerkende kerke beplan nie. Hierdie unie het die preekpos in Kariëga en die nuwe stasie in Port Alfred onderhou.

Die eerste president, W Stokes, het in 'n lang brief aan alle vriende en lede van die Baptistedenominasie in Suid-Afrika die doel van die stigting van die Baptiste-unie uiteengesit. Hy het in 'n kort historiese oorsig melding gemaak van die sewe predikante wat gedien het, naamlik twee in die distrik King William's Town en een elk in Alice, Grahamstad, Port Alfred, Kariëga, Kaapstad en Port Elizabeth. Vier jaar tevore is daar 'n steunfonds gestig waaruit die swakkere kerke ondersteun is. Die president het dit duidelik gestel dat hulle kerke wou stig in dié distrikte waar daar van hulle lede woonagtig was. Hulle wou nie die ander Christelike kerke benadeel nie, maar wou bloot na die belange van hul eie lidmate omsien. Jong manne wat hulle graag aan die bediening wou wy, is aangemoedig en hulp is belowe om die nodige onderwys te ontvang sodat hulle opgelei kon word. So het ook hierdie kerklike groepering tot wasdom gekom.

In 1908 het twee sendelinge uit die Pinksterbeweging in Amerika as sendelinge na Suid-Afrika gekom - John G Lake en Thomas Hezmalhalch. Hulle het begin om dienste in Doornfontein, Johannesburg, te hou. Toe die lede van die Christian Catholic Church in Zion wat die dienste bygewoon het, merk welke "magtige daad" daar by die byeenkomste plaasvind, het hulle hul eie Sionstabernakel in Breëstraat 88 as lokaal vir die dienste aangebied. Baie persone het die "doop met die Heilige Gees" ontvang en talle siekes het genesing ontvang nadat daar vir hulle gebed is. Baie van hulle blanke lidmate het by die nuwe beweging van Lake en Hezmalhalch aangesluit. Van die belangrikste was P L le Roux, wie se skuif belangrike gevolge sou hê nie net vir die beweging van Lake nie, maar veral vir die groep Sioniste op Wakkerstroom.

Nadat hy by Lake aangesluit het, is Le Roux terug na Wakkerstroom om sy optrede aan sy kudde te verduidelik. Hulle was verslae en alhoewel dit aanvanklik wou voorkom asof hulle weer eens hul leraar sou volg, het hulle uiteindelik besluit om alleen voort te gaan. Toe Le Roux die verwickeling later aan die Uitvoerende Bestuur van die AGS rapporteer, het die bestuur blykbaar sonder oorlegpleging met die swartes besluit om die Wakkerstroomgroep as die Siontak van die AGS te beskou.

Hierdie verwickeling het goed in Lake se siening van sake gepas. Alhoewel hy na Suid-Afrika gekom het om sendingwerk onder veral die swart mense te kom doen, het sy oë oopgegaan vir die moontlikheid om

lidmate veral uit die drie Afrikaanse kerke te werf. Gevolglik het hy al sy aandag voortaan op die blankes toegespits en een van sy medesendelinge uit Amerika, A Lehman, vir sendingwerk onder die swartes afgesonder.

Ten slotte wil ek kortliks na die opkoms van die Charismatiese Beweging verwys. Dit kan breedweg omskryf word as 'n beweging onder gelowiges wat die besondere en buitengewone gawes van die Gees soos die spreek in tale en gebedsgenesing beoefen. 'n Ander term wat soms gebruik word om die beweging te omskrywe, is Neo-Pentekostalisme, juis omdat hierdie beweging hom op die voetspoor van die Pentekostalisme besig hou met die besondere gawes van die Heilige Gees. Belangrik is dit egter om te onthou dat die Pentekostalisme los van die historiese kerke ontstaan het, terwyl die Neo-Pentekostalisme binne die historiese kerke ontstaan het. Alhoewel die Charismatiese Beweging dus wel 'n geestelike en teologiese verwantskap met die Pentekostalisme toon en sterk deur die Pentekostalisme beïnvloed is, het dit binne 'n ander bedeling en tyd momentum verkry.

Terwyl die Pentekostalisme aan die begin van die twintigste eeu buite die erkende historiese kerke ontstaan het, het die Neo-Pentekostalisme of Charismatiese Beweging eers teen die sestigerjare van die twintigste eeu in die V S A binne die historiese kerke begin.

Die Charismatiese Beweging in Suid-Afrika het hom ook in breë verband binne die historiese kerke laat geld en wel onder andere in die geledere van die Presbiteriaanse, Metodiste-, Baptiste-, Anglikaanse, Rooms-Katolieke, Lutherse en Nederduitse Gereformeerde Kerk. Ook binne die kring van interkerklike charismatiese organisasies soos die Christian Interdenominational Fellowship, YWAM, Reveil, Koinonia en die Full Gospel Business Men's Fellowship word die charismatiese gedagte verder gevoed.

Die evangeliese stroming het in 'n mindere of meerdere mate binne elk van die bogenoemde kerke geleef en gefunksioneer. J E Orr⁵ soos aangehaal deur Hofmeyr vat dit op 'n bondige wyse soos volg saam: "...the Methodists inherited a legacy of evangelism from the nineteenth century, and although anti-evangelistic developed with the rise of liberal theology, Methodist participation in mass evangelism was usually forthcoming. That of the Baptists and the minority Church of England in South Africa was automatic. Presbyterians co-operated on many occasions, Congregationalists less so".

4 DIE INVLOED VAN DIE EVANGELIESE STROMING BINNE DIE ENGELSSPREKENDE KERKE OP ONLANGSE KULTUUR-BOU

Alhoewel die primêre fokus van hierdie oorsig op ontwikkelinge in die jongste dekade in die Suid-Afrikaanse geskiedenis sal wees, is dit tog belangrik om enkele opmerkings oor die evangeliese stroming binne die Engelssprekende en verwante kerke te maak.

Die evangeliese stroming binne die Engelssprekende en verwante kerke het enersyds op verskillende tye ontwikkel en andersyds ook verskillende patrone van groei beleef. Die beklemtoninge ten opsigte van die evangeliese tradisie het ook van kerk tot kerk verskil. Die een het sterker oor geestelike sake as die ander gevoel en daarom dikwels ook in terme van hulle getuienis en betrokkenheid op die terrein van politiek en samelewing sterk verskil. Sommige het selfs ook gevoel dat hulle sosio-polities glad nie betrokke wil wees nie.

Gesamentlik gesien, maak hierdie kerke waarskynlik die vinnigste groeiende element binne die kerklike toneel uit. Soms is dit juis die vertikaalgerigtheid wat hulle aantreklik by potensiele aanhangers maak. Hulle het of openlik of bedektelik politieke kwessies laag op hulle agendas geplaas. Dit het op sy beurt soms ook tot interne spanninge binne hierdie kerke aanleiding gegee, want ook binne die geledere van die evangeliese stroming was daar verskil van opinie oor die Christen se betrokkenheid by samelewingskwessies.

Soos dit egter vir elke ander kerklike groepering geld, het ook die evangeliese kerke en evangeliese groeperinge binne bepaalde kerke 'n belangrike rol en bydrae te vervul. Juis vanweë die eie aard van hierdie stroming is die bydrae ook uniek soos onder andere blyk uit "the historical relevance and authority of Scripture, the inseparability of faith and ethics, contextual conversion, and a post-constantinian ecclesiology. A truly evangelical church is a Confessing church"⁶.

Die aandeel wat die evangeliese stroming binne Anglo-Saksiese geledere gedurende die periode 1985 tot 1995 in die Suid-Afrikaanse geskiedenis geneem het, is 'n besonder belangrike en boeiende aspek wat nie onderskat behoort te word nie. Op elkeen van die verskillende ontwikkelinge in hierdie periode word nie hier in detail ingegaan nie - daarom word slegs na enkele van die heel belangrikste sake verwys.

Gedurende 10 tot 12 September 1985 het 'n vergadering van kerkleiers vanuit die Engels- en Afrikaanssprekende kerke by die

evangelies-georiënteerde konferensiesentrum van Africa Enterprise te Pietermaritzburg plaasgevind. Dit sou uiteindelik bekend word as die Nasionale Inisiatief vir Versoening (NIV). Die politieke situasie en sake van maatskaplike belang was hoog op die agenda. Aandag is ook gegee aan die vraag hoe mense mekaar oor rassegrense beter kan leer ken om so ook 'n groter gemeenskaplike identiteit en solidariteit te kan ontwikkel.

In 1985 vind 'n verdere belangrike vergadering plaas wat deur die "Evangelical Fellowship of South Africa" (EFSA) gereël is. Die hoofdoel van hierdie byeenkoms was om riglyne op te stel vir evangeliese aksie te midde van 'n spanningsituasie in Suid-Afrika. In baie opsigte het dit 'n merkwaardige byeenkoms geword, want soos die EFSA algemene sekretaris dit gestel het, "never before... had evangelicals wrestled so openly with the problems of South Africa". Die dokument het uiteindelik bekend gestaan as die "South African Conference on Leadership Charter". Hierdie dokument dui ongetwyfeld 'n verskuiwing in denke in die evangeliese stroming in die Engelssprekende kerke aan. 'n Groter betrokkenheid by die samelewing, sy probleme en uitdaginge het nou aangebreek.

Hierdie ontwikkeling is in 1986 opgevolg met die verskyning van die sogenaamde "Evangelical Witness" wat afkomstig was van 'n aantal besorgde evangelies georiënteerde gelowiges. Hulle het as doel gestel dat die evangelies georiënteerde gelowige 'n veel meer effektiewe getuienisrol moes vervul. Teen 1989 sien die "Relevant Pentecostal Witness" die lig. Dit was afkomstig van 'n aantal pinksterpastore. Hierdie getuienis omvat 'n plan van aksie om die pinkstergetuienis in Suid-Afrika meer relevant te maak.

In November 1990 vind die welbekende Rustenburgeraad van kerke plaas. Meer as 230 kerkleiers vanuit 80 verskillende denominasies en 40 para-kerklike organisasies kom by hierdie geleentheid byeen. Die evangeliese stroming vanuit die Engelssprekende kerke was ook sterk verteenwoordig. In die Rustenburgverklaring word vir die eerste keer in die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedenis konsensus bereik tussen lidkerke van die Suid-Afrikaanse Raad van Kerke aan die een kant en meer evangelies-georiënteerde kerke aan die ander kant en wel oor sake soos die veroordeling van apartheid en 'n belydenis van skuld daaroor. Die rol van sterk evangelies-gesinde leiers soos Louw Alberts en Frank Chikane by hierdie geleentheid kan moeilik oorskat word. Opvallend is ook die uitsprake van ander evangelies-georiënteerde leiers. Die algemene sekretaris van EFSA stel dit soos volg: "Many of us confess to the blindness which has paralysed most of our evangelical Churches over the past century. We have turned from the integrated spiritual-social world view which guided the evangelical

reformers of the 19th and 20th centuries”⁷. Ray McCauley van die charismatiese kerke stel dit weer soos volg: “...for some of us our opposition to apartheid did not go far enough, nor was it effectively expressed, while others of us adopted a so-called neutral stance which resulted in complicity in the system”⁸.

In September 1991 is die kerk in die breë in Suid-Afrika en daarom ook evangelies-georiënteerde groeperinge weer eens betrokke by nog 'n mylpaal in die nasiebouende proses van 'n nuwe Suid-Afrikaanse kultuur, te wete die daarstelling van 'n Nasionale Vredesakkoord. Reeds in 1990 brei Balcomb⁹ al uit op die krisis wat evangelies-gesindes in die gesig staar: “It is a credibility crisis as well as a theological crisis. It is a credibility crisis because in general evangelicals have fooled themselves into believing that they are not a part of the South African political drama... It is a theological crisis because... the evangelical church has no theological tradition to help it come to terms with its complicity in that system (apartheid JWH) and how it should deal with it”.

Die invloed van Michael Cassidy ('n Engelssprekende Suid-Afrikaner wat aan die hoof staan van “Africa Enterprise” en baie pertinent in die evangeliese stroming leef en werk) ten tye van die hoogspanning oor die onbetrokkenheid van die Inkatha Vryheidsparty (IFP) by die Algemene Verkiesing van 1994, staan aangeteken as een van die belangrike momente in die resente Suid-Afrikaanse geskiedenis. Dit was deur die toedoen van die evangelies-georiënteerde Cassidy dat Washington Okumu van Kenia as 'n fasiliteerder en bemiddelaar tussen Mangosuthu Buthelezi, Nelson Mandela en F W de Klerk opgetree het. Die pogings van Okumu as bemiddelaar het uiteindelik suksesvol geblyk te wees en Buthelezi het wel uiteindelik aan die verkiesing deelgeneem.

Vroeg in 1994 het die “Charismatic-Evangelical Dialogue for Justice and Transformation” (CEDJT) saam met die “Nasionale Inisiatief vir Versoening” en “Concerned Evangelicals” 'n baie doelgerigte bydrae tot die kritiese oorgangstyd probeer lewer deur 'n aantal sake vir voortgesette gebed te identifiseer. Mense moes hulle instel op die periode voor die verkiesing, die verkiesing self en veral die tyd na die verkiesing wanneer die proses van nasiebou en kultuurbou 'n aanvang sou neem. Ook in hierdie verband het die evangeliese beweging dus geen onbelangrike rol gespeel nie.

Vol van uitdaging, maar ook entoesiasme weerklink die woorde van B Helsby¹⁰ as hy kort na die 1994-verkiesing in die *NIR News*, 'n hoofsaaklik evangeliesgekleurde nuusbrief, Christene in die nuwe Suid-Afrika oproep tot hulle nuwe taak: “Once more God is calling Christians to

stand up and lead the way. Our job is not over, it has only just begun. To create new South Africans for a new South Africa is going to take no less a miracle than that which happened during the elections”.

5 SAMEVATTENDE OPMERKINGE

Om die evangeliese stroming binne die Engelssprekende en verwante kerke in Suid-Afrika na behore te verstaan, was dit belangrik om kortliks te fokus op die ontstaansgeskiedenis van hierdie verskillende kerke in Suid-Afrika self. Reeds uit hierdie oorsigtelike ontstaansgeskiedenis het dit duidelik geblyk dat hierdie kerke nie homogeen is en dieselfde teologiese, kulturele of sosiale wortels het nie. Trouens, dit het duidelik geblyk dat hulle in sekere opsigte teologies, sosiaal, ekonomies en polities verskillend is en soms selfs uiteenlopende karaktertrekke kan vertoon. So was hulle beklemtoninge en bydrae wat vanuit bepaalde fasette van hulle evangeliese georiënteerdheid voortgevloei het, ook verskillend in aard en omvang. Vir die een was samelewingskwessies minder of meer belangrik as vir die ander.

Die aandeel van die evangeliese elemente of strominge binne die Anglo-Saksiese kerke gedurende die afgelope dekade in die Suid-Afrikaanse geskiedenis was nie net besonder interessant nie, maar dit is ook een wat nie onderskat behoort te word nie. Alhoewel samelewingskwessies gedurende hierdie era hoog op die agenda van byna alle kerke in Suid-Afrika gestaan het, sou 'n mens hier waarskynlik ook van 'n klemverskuiwing binne bepaalde evangeliese elemente of kerke kon praat. Dit wil lyk asof die evangeliese element binne die Engelssprekende en verwante kerke in die toekoms 'n groter en belangriker rol in die Suid-Afrikaanse samelewing kan speel as wat voorheen die geval was. Die uitdagings vir hierdie groeperinge is ook groot: “What is important is that evangelicals need to rediscover a balanced gospel. They need to repent their inability to discern the catholicity of the church. There lies ahead an unique opportunity to discover what it means to be true witnesses to the kingdom of God”¹¹.

In hierdie kontemporêre kerk, kultuur en sosiaal historiese oorsig oor die evangeliese stroming as geestesuiting binne die Anglo-Saksiese kerke is onder andere ook gewys op die invloed wat dit op die denke van die tyd en dus ook die gees van die mens gehad het. Dit het daartoe help meewerk dat die oorgang na 'n nie-rassige demokratiese Suid-Afrika eerder 'n revolusionêre evolusie as 'n evolusionêre rewolusie was. Wanneer daar oor 'n eeu of twee (soos ons trouens nou doen) weer nage-

dink sal word oor 'n ingrypende oorgangsproses in die Suid-Afrikaanse geskiedenis en die ontwikkeling van 'n nuwe Suid-Afrikaanse nasiebouende kultuur, mag die kritiese aandeel van alle kerke in Suid-Afrika, maar ook dié van die evangeliese elemente binne die Anglo-Saksiese kerke, nie misgekyk of onderskat word nie. Selde het die Christelike kerke elders in die wêreld so 'n groot en belangrike rol in 'n kritieke fase van 'n land se geskiedenis gespeel as juis tydens hierdie tydsgewrig in Suid-Afrika.

NOTAS:

- 1 Hierdie artikel is gebaseer op 'n referaat wat gedurende Junie 1995 gelewer is by 'n kongres van die Kultuurhistoriese Vereniging van Suid-Afrika.
- 2 D W Bebbington, *Evangelicalism in modern Britain: a history from the 1730's to the 1980's*, London 1989, 3.
- 3 J W de Gruchy, "Reflections on dialogue between the Afrikaans and English speaking churches", *Ned Geref Teologiese Tydskrif*, 15 (1974), 122.
- 4 G J Pillay and J W Hofmeyr, *Perspectives on church history*, Pretoria 1991, 252vv, 263vv.
- 5 J W Hofmeyr, "The role of Dutch pietism and Anglo-Saxon evangelicalism in the making of the new South Africa", *Ned Geref Teologiese Tydskrif*, 33 (1992), 332.
- 6 J W de Gruchy, "The great evangelical reversal - South African reflections", *Journal of Theology for Southern Africa*, (1978), 56.
- 7 H G Wetmore, "Church perspectives on the future of South Africa", in: L Alberts and F Chikane, *The road to Rustenburg*, Cape Town 1991, 156.
- 8 R McCauley, "Statement by Rev. Ray McCauley", in: L Alberts and F Chikane, *a w*, 1991, 262.
- 9 T A Balcomb, "South Africa - the powers behind" by Derek Morphey: a critical response from a fellow evangelical, *Theologia Evangelica* 23/2 (1990), 44.
- 10 B Helsby, "A change of heart", *N I R News*, (July 1994), 1.
- 11 J W Hofmeyr, *a w*, 336.